

УДК 347.91/95

О. А. Шурин
кандидат юридичних наук, асистент кафедри правосуддя
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ІНСТИТУТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗОВУ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Інститут забезпечення позову в цивільному судочинстві націлений на забезпечення законних прав та інтересів осіб, які звертаються за судовим захистом. Процес забезпечення позову дозволяє ще до розгляду справи по суті вживати заходів щодо забезпечення виконання позовних вимог у майбутньому. При цьому безперечним і важливим є питання про законність та обґрунтованість вжиття заходів забезпечення позову під час розгляду цивільних справ у суді, оскільки такими заходами можуть бути істотно обмежені права осіб, до яких вони застосовуються. Підвищується актуальність теми дослідження і з огляду на прийняття Верховною Радою України Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства та інших нормативно-правових актів» 3 жовтня 2017 року, оскільки зазначеним нормативно-правовим актом були внесені зміни щодо забезпечення позову.

Метою статті є дослідити поняття забезпечення позову, сутність та завдання даного інституту, охарактеризувати процесуальний порядок забезпечення позову в цивільному процесі, визначити окремі способи із забезпечення позову в цивільному процесі, проаналізувати інститут зустрічного забезпечення, а також визначити теоретичні та практичні проблеми, що виникають під час забезпечення позову в цивільному судочинстві.

Відповідно до постанови Пленуму Верховного Суду України від 22.12.2006 р. № 9 «Про практику застосування судами цивільного процесуального законодавства при розгляді заяв про забезпечення позову» під забезпеченням позову розуміється сукупність процесуальних дій, які гарантують виконання рішення суду в разі задоволення позовних вимог [2]. У науці цивільного процесу забезпечення позову визначається як заходи, що вживаються судом за заявою осіб, які беруть участь у справі, якщо неприйняття таких заходів може утруднити або зробити неможливим виконання рішення суду [4]. Захарова О.С. та Грабовська О.О. під забезпеченням позову в цивільному процесі розуміють комплекс заходів, які вживаються судом, спрямованих на захист інтересів осіб, які беруть участь у справах позовного провадження, в разі припущення неможливості виконання судового рішення внаслідок певних дій учасників процесу [3].

Відповідно до ч. 2 ст. 149 Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) України забезпечен-

ня позову допускається як до пред'явлення позову, так і на будь-якій стадії розгляду справи, якщо невиконання таких заходів може істотно ускладнити чи унеможливити виконання рішення суду або ефективний захист, або поновлення порушених чи оспорюваних прав, або інтересів позивача, за захистом яких він звернувся чи має намір звернутися.

Проаналізувавши дану норму, можна визначити, що основним завданням забезпечення позову є попередження можливого ускладнення чи унеможливлення виконання рішення суду і, відповідно, поновлення порушених чи оспорюваних прав або інтересів позивача, за захистом яких він звернувся або має намір звернутися.

Окрім того, положення ч. 2 ст. 149 ЦПК України також визначає, що заява про забезпечення позову може бути подана як на будь-якій стадії розгляду справи у вже відкритому провадженні, так і до пред'явлення позову, на відміну від попередньої редакції ЦПК України, в якій подання заяви про забезпечення позову до подання позовної заяви допускалося лише з метою запобігання порушення прав інтелектуальної власності. Таким чином, законодавець на сьогодні надав можливість подавати заяву про забезпечення позову до його пред'явлення по всіх категоріях справ, що має на меті забезпечити належний захист прав та інтересів позивача. Окрім того, у зв'язку зі змінами, внесеними в ЦПК України Законом України від 3 жовтня 2017 року, збільшився і строк на подання позовної заяви. Так, відповідно до ч. 4 ст. 152 ЦПК України в разі подання заяви про забезпечення позову до подання позовної заяви заявник повинен пред'явити позов протягом десяти днів із дня постановлення ухвали про забезпечення позову (в попередній редакції ЦПК України було три дні). Збільшення строку на пред'явлення позовної заяви пояснюється розширенням вимог до змісту самої заяви.

Відповідно до ч. 1 ст. 149 ЦПК України суд має право вжити заходи забезпечення позову лише за заявою учасника справи. Тобто суд не може самостійно ініціювати вжиття таких заходів, оскільки це суперечило би принципу змагальності. Однак існують позиції науковців щодо закріплення на законодавчому рівні повноваження суду самостійно ініціювати та вживати заходи забезпечення позову [5]. З однієї сторони, можна погодитися з доцільністю такої пропозиції, оскільки таким чином суд, вбачаючи вірогідність унеможливлення

виконання рішення в майбутньому, зможе вплинути на цей процес, але все-таки, з іншої сторони, такі дії суду будуть суперечити принципу змагальності, оскільки відповідно до ч. 4 ст. 12 ЦПК України кожна особа сама несе ризик настання наслідків, пов'язаних із вчиненням чи невчиненням нею процесуальних дій.

У науці різняться думки процесуалістів із приводу кола осіб, які можуть подати заяву про забезпечення позову. Найбільш поширеною позицією є думка, що будь-хто з учасників справи може подати таку заяву, оскільки це закріплено в ст. 149 ЦПК України. Дискусійним є питання можливості подання заяви про забезпечення позову третіми особами, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, оскільки такі особи не наділяються повним комплексом процесуальних прав, а також не мають матеріального інтересу у вирішенні спору. В.М. Гапеев стверджує, що треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, не завжди мають матеріально-правовий зв'язок з однією із сторін, а тому не мають матеріально-правову зацікавленість [8]. Інші науковці вказують, що треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, мають матеріальну зацікавленість у вирішенні спору, оскільки рішення суду в справі може в майбутньому вплинути на права та обов'язки такої третьої особи. Підтримуємо дану позицію і вважаємо, що третім особам, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, також надається право подавати заяву про забезпечення позову.

Цікавим є питання можливості подання заяви про забезпечення зустрічного позову. Оскільки первісний відповідач за зустрічним позовом наділяється процесуальними правами позивача, то вважаємо, що забезпечення зустрічного позову також можливе.

Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 151 ЦПК України особа, яка подає заяву про забезпечення позову, повинна в даній заяві зазначити захід забезпечення позову, який належить застосувати, з обґрунтуванням його необхідності. Судова практика свідчить про неодноразовий приклад заміни судом обраного особою, яка подала заяву, заходу забезпечення позову. Можна цілком погодитися з Головною К., що такі дії суду є незаконними, оскільки ЦПК України не наділяє суд повноваженням на свій розсуд визначати вид забезпечення позову [6].

ЦПК України в ст. 150 визначає види забезпечення позову. Нова редакція ЦПК була доповнена двома видами забезпечення позову, зокрема, зупиненням митного оформлення товарів чи предметів та арештом морського судна, що здійснюється для забезпечення морської вимоги. Водночас чинний ЦПК України не передбачає на сьогодні такого виду забезпечення, як

встановлення обов'язку вчинити дії щодо унеможливлення доступу користувачів мережі Інтернет до об'єктів права інтелектуальної власності, правомірність використання (розміщення) яких в мережі Інтернет є предметом спору.

Перелік, зазначений в ч. 1 ст. 150 ЦПК України, не є вичерпним. Невичерпність такого переліку призводить до різних дискусій із приводу віднесення до заходів забезпечення позову тих чи інших правових механізмів. Згідно з п. 2 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 22.12.2006 р. № 9 за наявності відповідного клопотання можуть застосовуватися й інші види забезпечення, але з урахуванням встановлених обмежень [2]. Так, зокрема, ЦПК України забороняється накладати арешт на предмети, що швидко псуються, не допускається забезпечення позову шляхом зупинення рішень, актів Національного банку України, а також встановлення для Національного банку України заборони або обов'язку вчинити певні дії, не допускається вжиття заходів забезпечення позову, які за змістом є тотожними задоволенню заявлених вимог, якщо при цьому спір не вирішується по суті та інше.

Під час розгляду окремих категорій справ заходи забезпечення можуть встановлюватися нормативно-правовими актами, які регулюють правовідносини в даній сфері. Так, наприклад, ст. 53 Закону України «Про авторське та суміжні права» встановлює способи забезпечення позову в справах про порушення авторського права та суміжних прав.

Одним із нововведень у ЦПК України, внесених Законом України від 3 жовтня 2017 року, стало виокремлення та детальна регламентація інституту зустрічного забезпечення, який є необхідним з метою запобігання зловживанню позивачем своїми процесуальними правами [1]. Чинна редакція ЦПК України розглядає зустрічне забезпечення як механізм захисту прав відповідача від можливих збитків, завданих забезпеченням позову. Зустрічне забезпечення також є певним балансом прав та інтересів сторін судового процесу, запровадженого з метою забезпечення принципу їхньої процесуальної рівності. Слід зазначити, що інститут зустрічного забезпечення не є абсолютно новим для українського законодавства, оскільки попередня редакція ЦПК України в ч. 4 ст. 153 містила норму, відповідно до якої суд, допускаючи забезпечення позову, міг вимагати від позивача забезпечити свою вимогу заставою, достатньою для того, щоб запобігти зловживанню забезпечення позову.

Інститут зустрічного забезпечення регламентується і міжнародно-правовими актами. Так, зокрема, в доповіді Асоціації міжнародного права «Про забезпечувальні заходи в міжнародному цивільному процесі» зазначається, що суд пови-

нен мати повноваження вимагати від позивача гарантії відшкодування збитків відповідачу чи третій стороні, які можуть виникнути в результаті застосування забезпечувальних заходів. Фактично зустрічне забезпечення є збереженням status-quo між сторонами до ухвалення остаточного рішення суду [9].

Відповідно до ч. 7 ст. 153 ЦПК України в ухвалі про забезпечення позову суд зазначає вид забезпечення позову і підстави його обрання та вирішує питання зустрічного забезпечення.

Суд зобов'язаний застосувати зустрічне забезпечення у двох випадках:

1) позивач не має зареєстрованого у встановленому порядку місця проживання (перебування) чи місцезнаходження на території України та майна, що знаходиться на території України, в розмірі, достатньому для відшкодування можливих збитків відповідача, які можуть бути спричинені забезпеченням позову, у випадку відмови у позові;

2) суду надані докази того, що майновий стан позивача або його дії щодо відчуження майна чи інші дії можуть ускладнити або зробити неможливим виконання рішення суду про відшкодування збитків відповідача, які можуть бути спричинені забезпеченням позову, у випадку відмови в позові.

Зустрічне забезпечення, як правило, здійснюється шляхом внесення на депозитний рахунок суду грошових коштів у розмірі, визначеному судом. Якщо позивач з поважних причин не може внести відповідну суму, то зустрічне забезпечення також може бути здійснено таким шляхом:

– наданням гарантії від банку, поруки або іншого фінансового забезпечення на визначену судом суму та від погодженої судом особи, щодо фінансової спроможності якої суд не має сумнівів;

– вчиненням інших, визначених судом дій для усунення потенційних збитків та інших ризиків відповідача, пов'язаних із забезпеченням позову.

Слід зазначити, що інститут забезпечення позову також доволі часто є предметом зловживання учасниками справи своїми процесуальними правами, оскільки використовується для безпідставного затягування чи перешкоджання розгляду справи. З огляду на це суду має бути надане підтвердження існування реальної загрози невиконання чи ускладнення виконання можливого рішення суду про задоволення позову; забезпечення позову має бути обґрунтованим, тобто заявник повинен обґрунтувати, чому невжиття заходів забезпечення може ускладнити або зробити неможливим виконання рішення суду та яким чином; вид забезпечення позову повинен відповідати позовним вимогам у повному обсязі [7].

У зв'язку з наявною недобросовісністю використання інституту забезпечення позову та з огляду на впровадження в чинному ЦПК України

механізму протидії зловживання процесуальними правами вважаємо за необхідне доповнити ч. 2 ст. 44 ЦПК України (дії, які суд може визначити зловживанням процесуальними правами) таким положенням: «подання безпідставної, необґрунтованої заяви про забезпечення позову».

Таким чином, проаналізувавши інститут забезпечення позову, можна виділити такі основні ознаки заходів забезпечення позову:

- мають тимчасовий характер;
- застосовуються за заявою учасника справи;
- можуть застосовуватися на будь-якій стадії цивільного процесу;
- допускається забезпечення позову до пред'явлення самого позову;
- перелік заходів забезпечення позову є невичерпним;
- негайне виконання ухвали про забезпечення позову;
- оперативність вжиття заходів.

Література

1. Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства та інших нормативно-правових актів» від 03.10.2017 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2147-19/page>
2. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами цивільного процесуального законодавства при розгляді заяв про забезпечення позову» від 22.12.2006 р. № 9. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/va009700-06>
3. Захарова О.С., Грабовська О. Проблеми забезпечення позову у цивільному процесі. Вісник національного університету імені Тараса Шевченка. «Юридичні науки». 2011. № 88. С. 14–16.
4. Корольов В.В. Способи забезпечення цивільного позову, не передбачені ЦПК України. Вісник Вищої ради юстиції. 2011. № 3. С. 72–82.
5. Одосій О.Ю. Підстави забезпечення позову в цивільному процесі України. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2014. Випуск 2. Т. 1. С. 201.
6. Головка К. Спирні питання порядку розгляду заяв про забезпечення позову в цивільному судочинстві. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 12. С. 29.
7. Мороз В. Забезпечення позову в цивільному та господарському процесі як спосіб зловживання правом. URL: <http://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/zabezpechennya-pozovu-v-civilnomu-ta-gospodarskomu-procesi-yak-sposib-zlovzhivannya-pravom.html>
8. Рыжков К.С. Характер интереса третьих лиц, не заявляющих самостоятельные требования относительно предмета спора, в гражданском процессе. URL: <http://отрасли-права.рф/article/18951>
9. Луспеник Д. Зустрічне забезпечення. Кілька складних питань щодо застосування нового інституту, з якими стикнуться судді. Закон і Бізнес. 2017. № 34 (1332). URL: http://zib.com.ua/ua/print/130073-kilka_skladnih_pitan_schodo_zastosuvannya_zustrichnogo_zabez.html

Анотація

Шурин О. А. Інститут забезпечення позову: теоретичні та практичні проблеми реалізації. – Стаття.

У даній статті досліджується поняття забезпечення позову, сутність та завдання даного інституту, визначається інститут зустрічного забезпечення, аналізується процесуальний порядок забезпечення позову в цивільному процесі, види забезпечення позову, а також досліджуються теоретичні та практичні проблеми, що виникають у процесі забезпечення позову в цивільному судочинстві.

Ключові слова: цивільне судочинство, позов, забезпечення позову, види забезпечення позову, зустрічне забезпечення.

Аннотация

Шурин Е. А. Институт обеспечения иска: теоретические и практические проблемы реализации. – Статья.

В данной статье исследуется понятие обеспечения иска, сущность и задачи данного института, определяется институт встречного обеспечения, анализируются

процессуальный порядок обеспечения иска в гражданском процессе, виды обеспечения иска, а также исследуются теоретические и практические проблемы, возникающие в процессе обеспечения иска в гражданском судопроизводстве.

Ключевые слова: гражданское судопроизводство, иск, обеспечение иска, виды обеспечения иска, встречное обеспечение.

Summary

Shuryn O. A. Security of claim: theoretical and practical problems of implementation. – Article.

This article explores the notion of securing the claim, the essence and tasks of the institution, determines the institution of counter security, analyzes the procedural order of securing the claim in the civil process, the types of security of the claim, and examines the theoretical and practical problems that arise in securing the claim in civil proceedings.

Key words: civil justice, claim, security of claim, types of security, counter security.